

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «Історичні постаті української держави»

Основний та вищий рівні

«Схвалено науково-методичною комісією з позашкільної освіти науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України» (протокол №3 від 29.12.2015).

Автор:

Яцюк В. В., керівник гуртка Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» м. Києва.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Сучасність вимагає корінного переосмислення надання історичних знань. Це можливо завдяки вивченню історії української держави через призму життєдіяльності державних діячів, адже тривалий час історія розглядалась лише як розвиток економіки, виробничих сил та суспільних відносин, історія була позбавлена особистостей та діячів.

Створення навчальної програми «Історичні постаті української держави» обумовлено необхідністю вивчення розвитку української держави через діяльність видатних осіб, що дає можливість різнобічно розглянути усі аспекти історичного розвитку, взаємозв'язок об'єктивних та суб'єктивних чинників історії. В програмі приділено увагу життю, політичному розвитку та діяльності державних діячів, їх впливу на історичний розвиток держави та внесок в історію державотворення.

Метою навчальної програми є формування всебічно розвиненої особистості шляхом поглибленого вивчення історії Української держави через діяльність ключових особистостей історичного процесу.

Завдання навчальної програми:

- ознайомити вихованців з видатними особистостями українського минулого;
- навчити опрацьовувати історичні джерела та орієнтуватися в історичній літературі;
- сформувати навички аналізу історичних чинників, порівняння та зіставлення історичних процесів, виділення головних ознак певного історичного періоду;
- сформувати навички пізнання явищ взаємодії історичного, економічного, культурного процесів через життя та діяльності історичних особистостей;
- спонукати до самостійного пошуку й аналізу;
- розвивати критичне мислення;

- виховувати почуття патріотизму, повагу до минулого своєї нації, історичного спадку та визначних діячів України.

Навчальна програма спрямована на вихованців середнього та старшого шкільного віку (13–17 років, учнів 8–11 класів) і передбачає 3 роки навчання. Кількісний склад навчальної групи становить 15 учнів. Кожен рік навчання присвячений вивченню певного періоду історії української держави:

1-й рік – основний освітній рівень – «Українська козацька держава» – 144 години на рік (4 год./тиждень);

2-й рік – вищий освітній рівень – «Українська державність першої половини ХХ ст.» – 216 годин на рік (6 год./тиждень);

3-й рік – вищий освітній рівень – «Боротьба за українську державність другої половини ХХ ст. Становлення незалежності» – 216 годин на рік (6 год./тиждень).

Зміст програми реалізується у таких формах навчання: колективна та індивідуальна робота учнів (круглі столи, дискусії, рольові ігри тощо).

Зміст програми реалізується за допомогою сучасних форм та методів навчання: педагогічних технологій (проектні, інтерактивні, інформаційно-комунікативні). Серед різноманітних форм проведення занять перевага надається проведенню лекцій, семінарів, дискусій. Програма передбачає теоретичні (лекції, бесіди, інструктажі) і практичні заняття (ділові ігри, робота з джерелами, виконання творчих завдань, збирання та презентації інформації тощо).

Під час проведення занять керівник гуртка використовує різноманітні засоби навчання: наочні посібники, роздатковий матеріал, технічні засоби навчання, мультимедійне комп'ютерне устаткування, інтернет-ресурси тощо.

Для оцінки рівня знань і роботи учня в гуртку передбачено такі форми контролю: поточний (обговорення, тестування, виконання творчих завдань, оформлення рефератів, презентацій); проміжний (підготовка до круглих столів, дискусій, семінарів, написання рефератів тощо); підсумковий (виконання тестових завдань, підготовка рефератів/презентацій за темою, публічний захист проведеної роботи).

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення до змісту програми, плануючи свою роботу з огляду на інтереси гуртківців і стан матеріально-технічної бази закладу.

Розподіл годин за темами – орієнтовний. Керівник гуртка, з огляду на рівень підготовки дітей, може визначати, скільки годин потрібно на опанування тієї чи іншої теми, і вносити до програми відповідні корективи.

Основний рівень, перший рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1	Вступ	1	-	1
2	Становлення українського козацтва	4	6	10
3	Українські можновладці та козацтво	6	6	12
4	Гуманісти XV–XVI ст. Українська культура як частина загальноєвропейського відродження	6	10	16
5	Становлення українського козацтва	6	10	16
6	Церковно-культурні діячі XVI – першої половини XVII ст.	6	10	16
7	Перші козацькі ватажки XVI – початку XVII ст.	10	10	20
8	Становлення козацької держави. Хмельниччина. Діячі Хмельниччини	8	10	18
9	Українська держава часів «Руїни». Лівобережна Україна XVII–XVIII ст. Мазепа	6	8	14
10	Підсумок	1	-	1
	Разом	64	80	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (1 год.)

Теоретична частина. Організація роботи гуртка. Мета і завдання. Правила роботи з джерелами та довідковою літературою. Ознайомлення з правилами вивчення діяльності історичних постатей, історичних подій. Безпека життєдіяльності під час проведення занять.

2. Становлення українського козацтва (10 год.)

Теоретична частина. Становлення українського козацтва. Україна XV – XVI ст. Суспільні відносини. Соціальна структура. Зовнішнє оточення.

Практична частина. Виконання творчих завдань. Підготовка відповідей на запитання. Дискусія «Суспільні відносини в Україні XV–XVI ст.». Круглий стіл «Українське козацтво». Семінар «Україна і зовнішнє оточення».

3. Українські можновладці та козацтво (12 год.)

Теоретична частина. Українські магнати та українське суспільство. Роль магнатерії в становленні українського козацтва. Українські князі як провідна верста населення. Володимир Ольгердович, Шем'якичі та Мажайські, Лянцкоронський, Остафій Дашкевич, Михайло Глинський, Костянтин Острозький, Василь Острозький, Дмитро Вишневецький, Дмитро Сангушко.

Практична частина. Семінар «Гетьманат та українські традиції». Дискусія «Роль князів в Україні XV–XVI ст.». Робота з джерелами та довідковою літературою. Характеристика діяльності історичних постатей, історичних подій.

4. Гуманісти XV та XVI ст. Українська культура як частина загальноєвропейського відродження (16 год.)

Теоретична частина. Культурний рівень українського суспільства. Юрій Дрогобич, Павло Русин, Станіслав Оріховський.

Практична частина. Опрацювання довідкової літератури. Підготовка відповідей на запитання. Круглий стіл «Освіта в Україні». Дискусія «Україна і західна культура». Семінар «Взаємовпливи на українських теренах». Виконання творчих завдань.

5. Церковно-культурні діячі XVI–XVII ст. (16 год.)

Теоретична частина. Церква та суспільство. Становлення національно-суспільної думки. Освіта та культура. Значення Унії в житті України. Іван Федоров, Йосип Верещинський, Іпатій Потій, Іван Вишенський, Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович, Петро Могила.

Практична частина. Підготовка відповідей на запитання. Дискусії: «Унія та доля України», «Роль полеміки в становленні культури». Круглий стіл «Культура та козацтво». Рольова гра «Релігійний диспут XVII ст.». Семінар «Церква та суспільство». Тестування з теми.

6. Перші козацькі ватажки XVI – початку XVII ст. (20 год.)

Теоретична частина. Становлення козацтва як самостійної суспільно-політичної сили. Козацтво та тогочасні культурно-політичні потреби українського суспільства та його виклики. Ян Оришковський, Іван Підкова, Криштоф Косинський, Северин Наливайко, Григорій Лобода, Петро Сагайдачний. Розвиток козацтва. Тарас Федорович, Іван Сулима, Павло Бут, Яків Острянин, Дмитро Гуня.

Практична частина. Виконання індивідуальних завдань. Круглий стіл «Реєстрове та низове козацтво». Дискусії: «Деструктивні дії козацької голоти», «Релігійні питання та козацтво» тощо. Пізнавальна вікторина «Козацтво XVI – початку XVII ст.». Тестування з теми.

7. Становлення козацької держави. Хмельниччина. Діячі Хмельниччини (18 год.)

Теоретична частина. Причини визвольної війни. Становлення козацької держави. Зовнішня і внутрішня політика Богдан Хмельницький, Максим

Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай, Мартин Небаба, Антон Жданович, Михайло Кричевський, Лаврін Капуста.

Практична частина. Підготовка та проведення дискусії «Переяславська рада». Круглий стіл «Зовнішні виклики Хмельницького». Підготовка та представлення презентації на тему «Військове мистецтво козаків». Семінари: «Становлення козацької держави», «Останні дні Хмельницького». Обговорення проблемних питань.

8. Українська держава часів «Руїни». Лівобережна Україна XVII – XVIII ст. Мазепа (14 год.)

Теоретична частина. Іван Виговський, Мартин Пушкар, Юрій Хмельницький, Яким Сомко, Василь Золотаренко, Іван Брюховецький, Павло Тетеря, Петро Дорошенко, Петро Суховій, Михайло Ханенко, Дем'ян Многогрішний, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Семен Палій.

Практична частина. Дискусії «Україна XVII – XVIII ст.». Вікторина «Діячі «Руїни». Робота з джерелами та довідковою літературою. Характеристика визначних постатей України XVII – XVIII ст.

9. Занепад Гетьманщини. Ліквідація Січі (34 год.)

Теоретична частина. Росія та козацька республіка. Виступ Мазепи. Причини поразки. Останні гетьмани. Правобережна Україна. Ліквідація Січі. Значення української козацької державності. Іван Мазепа, Пилип Орлик, Кость Гордієнко, Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Кирило Розумовський, Юрій Костишевський, Іван Гонта, Максим Залізняк, Григорій Сковорода.

Практична частина. Підготовка та представлення презентацій про епоху І. Мазепи. Дискусії «Діяльність Полуботка», «Діяльність останніх гетьманів», «Російське царство та Гетьманщина». Віртуальна екскурсія «Козацьке бароко та Мазепа». Семінар «Відносини козацької республіки та Росії». Тестування з теми.

10. Підсумок (1 год.)

Теоретична частина. Підведення підсумків за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- видатних діячів епохи, їх вплив на культурно-політичний розвиток;
- хронологію та культуру епохи;
- взаємодію політичних, ідеологічних та соціальних факторів історичного процесу;
- поняття «козацтво», «реєстр», «низ», «шляхта», «магнатерії», «унія», «католицизм», «православ'я», «полеміка», «братство».

Вихованці мають вміти:

- працювати з джерелами та навчальною літературою;

- - давати характеристику визначним постатям;
- - знаходити причини історичних подій;
- - визначати головне в історичному процесі;
- - робити висновки;
- - здійснювати самостійний історичний пошук;
- - оформляти та виголошувати реферат;
- - готувати та представляти презентацію.

Вищий рівень, перший рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	3	-	3
2.	Українські землі на початку ХХ ст.	9	12	21
3.	Боротьба за українську державність. Діячі	21	33	54
4.	Українські повстанські рухи. Анархізм	15	30	45
5.	Українська радянська державність.	24	30	54
6.	Українізація «націонал-комунізм»	15	21	36
7.	Підсумок	3	-	3
	Разом	90	126	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (3 год.)

Теоретична частина. Організація роботи гуртка. Мета та завдання. Правила роботи з навчальною літературою. Ознайомлення з правилами аналізу (діяльності історичних особистостей; процесу, епохи, об'єктивних та суб'єктивних факторів історичного розвитку; критичного аналізувати матеріалу, політичних, економічних та соціально-культурних чинників історичного розвитку). Безпека життєдіяльності під час проведення занять.

2. Українські землі на початку ХХ ст. (21 год.)

Теоретична частина. Економічне становище. Політичні партії. УНДО, Радикальна партія, РУП, ТУП. Україна під час Світової війни. Січові стрільці. Василь Мудрий, Дмитро Вітковський, Микола Михновський, Максим Антонович.

Практична частина. Виконання творчих завдань. Обговорення проблемних питань щодо теми «Українська суспільна думка». Круглий стіл

«Західна та Східна Україна». Написання історичного есе «Українські землі на початку ХХ ст.».

3. Боротьба за українську державність. Діячі (54 год.)

Теоретична частина. Утворення ЦР. Універсали ЦР. Гетьманат Скоропадського. Директорія УНР. ЗУНР. Політичні партії. Михайло Грушевський, Сергій Єфремов, Симон Петлюра, Володимир Вінниченко, Павло Скоропадський, Микола Устимович, Федір Лизогуб, Дмитро Дорошенко, Сергій Гербель, Микола Василенко, Євген Петрушевич, Андрій Ливицький, Борис Мартос, Микита Шаповал, Ісаак Мазепа, Всеволод Голубович.

Практична частина. Виконання індивідуальних завдань. Складання порівняльної характеристики «Діяльність політичних лідерів». Рольва гра «Політичні погляди та реальність». Дискусія «Можливості іншого розвитку». Віртуальна екскурсія «Будинки та вулиці міст української держави». Семінар «Скоропадський та білогвардійський рух». Вікторина «Гетьманський режим та політичні партії». Проведення тестування.

4. Українські повстанські рухи. Анархізм (45 год.)

Теоретична частина. Отаманщина. Анархізм як явище. Селянський опір та громадянська війна. Нестор Махно, Маруся Нікіфорова, Никифор Григор'єв, Зелений, Ілько Струк, Юрій Тютюнник. Холодний Яр.

Практична частина. Підготовка та представлення рефератів. Дискусії: «Діяльність Махно та Україна», «Роль селянства» тощо. Круглий стіл «Безвладна держава Махно». Семінар «Анархізм та селянство».

5. Українська радянська державність (54 год.)

Теоретична частина. Становлення радянської влади. Еволюція радянської влади. Комунізм та Україна. Артем Сергіїв, Георгій П'ятаков, Євгенія Бош, Григорій Петровський, Юрій Примаков, Юрій Коцюбинський, Михайло Муравйов, Христіан Раковський, Павло Постишев, Станіслав Косіор, Володимир Затонський.

Практична частина. Робота навчальною літературою. Підготовка презентаційних матеріалів. Круглий стіл «Погляди на комуністичне керівництво України», «Донецько-Криворізька республіка». Дискусії: «Державне керівництво та федерація», «Централізм та Україна» тощо. Семінар «Комуністична партія та національне питання».

6. Українізація «націонал-комунізм» (36 год.)

Теоретична частина. Українська радянська державність 20-х - початку 30-х років. НЕП. Розвиток української культури. Україна та центр. Голодомор. Терор. Микола Скрипник, Олександр Шумський, Лазар Каганович, Микита Хрущов, Микола Хвильовий, Михайло Драй-Хмара, Микола Куліш, Микола Зеров, Лесь Курбас, Володимир Сосюра, Максим Рильський. Розстріляне відродження.

Практична частина. Робота з навчальною літературою. Підготовка матеріалів за темою. Дискусії: «Комунізм з національним обличчям», «Боротьба за владу» тощо. Круглий стіл «Духовні та людські втрати». Семінар «Традиція «автономізму» та комуністична партія». Вікторина «Доля комуністичних лідерів України». Тестування з теми.

7. Підсумок (3 год.)

Теоретична частина. Підведення підсумків за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- діяльність історичних особистостей;
- хронологію епохи;
- взаємодію ідеології, політики та суспільства;
- взаємодію об'єктивних та суб'єктивних факторів історичного розвитку;
- поняття «федералізм», «унітарність», «націоналізм», «інтернаціоналізм», «шовінізм», «патріотизм», «соціалізм», «демократія», «регулярна армія», «тоталітаризм».

Вихованці мають вміти:

- самостійно працювати та орієнтуватися навчальній та історичній літературі;
- критично аналізувати матеріал, політичні, економічні та соціально-культурні чинники історичного розвитку;
- аналізувати діяльність історичних осіб;
- аналізувати історичний процес;
- робити порівняльний аналіз;
- визначати головне в історичному процесі.

Вищий рівень, другий рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	3	-	3
2.	Західно - українські землі на початку ВВВ. Діяльність ОУН	9	12	21
3.	Україна під час ВВВ. Національний рух: опори ОУН-УПА. Західна Україна та СРСР	21	33	54
4.	Радянський рух опору та визволення України	15	30	45
5.	Дисидентський рух.	24	30	54

	Шестидесятники. УГС			
6.	Становлення сучасної України	15	21	36
7.	Підсумок	3	-	3
	Разом	90	126	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (3 год.)

Теоретична частина. Організація роботи гуртка. Мета і завдання. Ознайомлення з правилами аналізу діяльності політичних партій та діячів, встановлення взаємозв'язків ідеології та політики. Правила роботи: з різними за ідеологічною спрямованістю джерелами та літературою; самостійного здійснення історичного пошуку; публічного захисту проведеної роботи. Безпека життєдіяльності під час проведення занять.

2. Західно-українські землі на початку ВВВ. Діяльність ОУН (21 год.)

Теоретична частина. Діяльність ОУН. Євген Коновалець. УВО. Ідеологія. Розкол ОУН. Степан Бандера, Андрій Мельник. Українська греко-католицька церква та суспільство. Андрій Шептицький, Йосип Сліпий. Закарпатська Україна. Августин Волошин. Пакт Молотова – Ріббентропа. «Радянізація» Західної України.

Практична частина. Робота з різними за ідеологічною спрямованістю джерелами та літературою. Самостійне здійснення історичного пошуку. Публічний захист проведеної роботи. Дискусія «Мельник чи Бандера». Круглий стіл «УГКЦ та суспільство» тощо. Обговорення проблемних питань «Закарпатська Україна та ОУН», «ОУН та легальні партії», «ОУН та демократія». Підготовка та представлення реферату «Українці на Західній Україні».

3. Україна під час ВВВ. Національний рух опору ОУН-УПА. Західна Україна та СРСР (54 год.)

Теоретична частина. ОУН(Б) та ОУН(М) та німецьке керівництво. Акт 30.VI.1941. Початок боротьби ОУН. Боротьба УПА з німцями. Олена Теліга, Олег Ольжич, Тарас Бульба-Боровець, Роман Шухевич, Дмитро Клячинський, Клим Сабур, Олекса Гасин, Роман Кравчук, Петро Федун, Василь Галаса. Боротьба ОУН з радянською владою. Василь Кук.

Практична частина. Виконання індивідуальних завдань. Обговорення проблемних питань «Напрямки діяльності ОУН», «Формування УПА», «ОУН та радянізація» тощо. Підготовка та представлення рефератів «Діяльність ОУН-УПА та суспільство», «УПА в 50-х роках» та інші. Інтелектуальні змагання «Що я знаю про рух опору». Дискусії: «УПА та армія Крайова», «Операція Вісла». Семінар «ОУН та національні відносини». Проведення тестування.

4. Радянський рух опору та визволення України (45 год.)

Теоретична частина. Німецький окупаційний режим. План «ОСТ». Виникнення партизанського руху та руху опору. Сидор Ковпак, Олексій

Федоров. Київське підпілля. Сім'я Сосніних, Василь Порик. Українські визволителі. Родіон Маліновський, Іван Черняхівський, Микола Ватутін.

Практична частина. Виконання індивідуальної завдань. Обговорення на тему «Внесок опору в перемогу». Дискусії: «Особливості радянського руху опору», «УПА та червоні партизани», «Різниця діяльності червоного опору та діяльності ОУН-УПА».

Екскурсія містом «Київ та ВВВ» (можливо віртуальна). Самостійно здійснити історичний пошук за обраною темою. Підготовка рефератів/презентацій за темою. Публічний захист проведеної роботи.

5. Дисидентський рух. Шестидесятники. УГС (54 год.)

Теоретична частина. Україна після ВВВ. Хрущовська «відлига». Поява дисидентського руху. Різновиди дисидентства. Самвидат. Дисиденство 70-80-х років. Влада та дисиденство. Україна 70-80-х років. Левко Лук'яненко, Степан Хмара, брати Горині. Правозахисне дисиденство. УГС. Микола Руденко, Петро Григоренко, Іван Кандиба. Релігійне дисиденство. Іван Гель, Василь Романюк, Йосип Тереля. Національне дисиденство. Валентин Мороз, В'ячеслав Чорновіл, Іван Дзюба. Радянська влада та дисиденство. Дисиденство та Україна. Петро Шелест, Володимир Щербицький.

Практична частина. Обговорення тем: «Дисиденство та сучасність», «Причини дисидентства», «Дисиденство та СРСР». Дискусія «Влада та дисиденство». Семінар «Течії дисидентства в Україні». Підготовка та представлення рефератів/презентацій за темою «Напрямки дисидентства». Самостійно здійснити історичний пошук за обраною темою. Публічний захист проведеної роботи.

6. Становлення сучасної України (36 год.)

Теоретична частина. «Перебудова». Поява політичних партій. Причини розпаду СРСР. Референдум 1991 р. Леонід Кравчук. Становлення Української держави. Леонід Кучма, Віктор Ющенко, Юлія Тимошенко, Віктор Янукович. «Революція гідності». Петро Порошенко.

Практична частина. Диспут «Вибір України», «Перемоги та поразки». Командна гра «Вектори геополітики України». Підготовка рефератів/презентацій за темою «Становлення сучасної України». Публічний захист проведеної роботи. Круглі столи: «Сучасна Україна. Перспективи», «Українське суспільство та незалежність». Семінар «Суспільна думка в незалежній Україні». Тестування з теми.

7. Підсумок (3 год.).

Теоретична частина. Підведення підсумків за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- видатних діячів та хронологію епохи;

- взаємодію об'єктивних та суб'єктивних факторів історичного розвитку;
- вплив культури та генезу епохи;
- поняття «монопартійність», «багатопартійність», «підпілля», «дисидентство», «демократизм», «толерантність», «перебудова», «державність».

Вихованці мають вміти:

- працювати з різними за ідеологічною спрямованістю джерелами та літературою;
- аналізувати діяльність історичних осіб;
- аналізувати діяльність політичних партій та діячів, взаємозв'язок ідеології та політики;
- виявляти головне в історичному процесі;
- робити висновки з політичних, економічних та соціально-культурних факторів історичного розвитку;
- критично мислити;
- самостійно здійснювати історичний пошук;
- публічно захищати проведену роботу.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

Обладнання, прилади, наочність	К-сть, шт.
Персональний комп'ютер	За потребою
Екран для демонстрації	1
DVD-плеєр	За потребою
Мультимедійний проектор	1
Мультимедійна дошка	1
Принтер	1
Сканер	1
USB флеш-накопичувач	За потребою
Канцелярські вироби, інструменти та матеріали	За потребою
Ватман А-1	За потребою
Папір друкарський	За потребою
Ручки кулькові	За потребою
Олівці креслярські	За потребою
Олівці кольорові	За потребою
Фломастери	За потребою
Ножиці	За потребою
Гумка	За потребою
Клей	За потребою
Скріпки, кнопки	За потребою

Папки	За потребою
CD-DVD-диски	За потребою

ЛІТЕРАТУРА

1. Веденеев Д.В. Одиссея Василия Кука. Военно-политический портрет последнего командарма УПА. КИС. 2007.-208 с. ISBN 978-966-7048-9.
2. Веденеев Д.В. Биструхін. Повстанська розвідка діє точно і відважно. Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА 1940-1950 рр. Монографія. Національна академія СБУ. Український інститут військової історії. К. КИС. 2008. – 568. ISBN 966-70-48-62-4.
3. Волковинський В. Нестор Махно. Легенда і реальність. – К., Перліт Продакшн ЛТД. 1996 – 256 с. ISBN 5-7707-3882-0.
4. Гетьмани України. Історичні портрети. Збірка. – К.: Журнал «Україна», 1991.
5. Грицкевич А.П. Борьба за Украину.1917-1921. / Минск: Современная школа. 2011. – 528 с. ISBN 978-985-539-151-8.
6. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. – К.: Либідь, 1991.- 400 с. ISBN 5-11-001669-0.
7. Жулинський М. Сліпченко О. Віктор Ющенко. Випробування владою. Харків. Фолио. 2005.- 415 с. ISBN 966-03-2112-6.
8. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII
9. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-111 зі змінами і доповненнями, внесеними від 07.12.2000 № 2120-III
10. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 № 2998-XII, зі змінами в редакції Закону від 23.03.2000 № 1613-III
11. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV
12. Історія України в особах. Литовсько-Польська доба./ авторський колектив: Дзюба О., Довбищенко О., Русина С. – К., Україна, 1997. - 272 с. ISBN 966-524-022-6.
13. Історія українського війська. т. II. Видання 5-те змінене і доповнене. К. Варта. 1995.-463. ISBN 5-203-01-635-6.
14. Єфименко А.Я. Історія Українського народу. – К.: Либідь, 1990.-512 с. ISBN 5-11-001491-4.
15. Крип'якевич І. Історія України. – Львів: Світоч, 1990.-560 с. ISBN 57773-0067-7.
16. Корж.Г. Леонид Кучма. Настоящая биография второго президента Украины. Харьков. Фолио. 2005. – 412 с.
17. Коваль Р.К. Отаман Зелений. К-Вінниця. Державна картографічна фабрика. 2008. – 187 с.
18. 100 найвідоміших українців. Видання третє, виправлене і доповнене. К. Автограф. Книжковий дім «Орфей», 2005.- 823 с. ISBN 966-8349-01-6.
19. Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. – К., Видавничий дім Альтернатива. 2005.-376 с. ISBN 966-2217-99-X.

20. Мельничук Б., Сагайдак М., Уніят В. Великий українець із Тернополя. Ярослав Стецько. Життєвий шлях провідника ОУН. – Тернопіль, Астон, 2010.-176 с.
21. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХ ст./ Український католицький університет ім.. Св. Климента Папи. К. Український письменник. Львів, 1993.- 412 с. ISBN 5-333-01198-2.
22. Петриляк І.К. Перемога або смерть:український визвольний рух у 1939-1960 рр. / Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис. 2012 - 512 с.
23. Перепічка Є.В. ОУН і УПА в роки другої світової війни – Львів, 2009.-740с. ISBN 978-966-665-9.
24. Посінич М. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929-1936 рр. / Національна академія наук України. Інститут українознавства ім.. І.Крип'якевича. Центр досліджень визвольного руху. Львів. 2010.- 368 с. ISBN 978-966-325-139-4.
25. Реєнт О., Коляда І. Усі гетьмани України. – Х., Фоліо. 2007. – 485 с. ISBN 966-03-3669-1.
26. Савченко В.А. Павло Скоропадський. Останній гетьман України. – Х., 2008. – 380 с. ISBN 978-966-03-4058-9.
27. Савченко В.А. Дванадцять воєн за Україну. Харків.Фоліо. 2006. – 415 с. ISBN 966-03-3456-7.
28. Савченко В.А. Симон Петлюра. – Харків.Фоліо. 2004. – 415 с. ISBN 966-03-3454-0.
29. Савченко В.А. Авантюристи гражданской войны. – Х.,Фоліо. 2010.- 409 с. ISBN 966-03-4964-3.
30. Склярєнко В.М., Харченко Т.М., Очкурова О.К., Рудичева І.С.. 100 відомих людей України. – Х., Фоліо. 2005.-511 с. ISBN 966-03-2938.
31. Солдатенко В. Проект «Україна 1917-1920. Постаті» Харків: Фоліо. 2011.- 511 с. ISBN 978-9666-03-5793-8.
32. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Либідь, 1993. - 720 с.
33. Трубайчук А., Стрельський Г. М. Грушевський, його сподвижники і опоненти. – К., Асоціація істориків «Істина». Благодійна видавнича фундація «Лелека» 1996.-185 с. ISBN 5-86962-105-9.
34. Частый Р.А. Степан Бандера: мифы, легенды, действительность. Харків. Фоліо. 2007. – 380 с. ISBN 966-03-3556-Х.
35. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. – К., Видавничий дім Альтернатива. 2005.-325 с. ISBN 966-677-003-2.
36. Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. К.: Наукова думка. 1993. – 349 с. ISBN 5-12-004009-8.

